

Шилова Л.В.

УДК 792.2 (477.75)

УКРАЇНЬСЬКА ДРАМАТУРГІЯ НА СЦЕНІ КРИМСЬКОГО РОСІЙСЬКОГО ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ ІМ. М. ГОРЬКОГО

Актуальність та ступінь наукової розробки проблеми. Загальновідомо, що однією з тенденцій розвитку української культури радянських часів була русифікація, яка послідовно проводилася органами державної влади СРСР. Однак, русифікаторську політику радянського керівництва не слід розглядати спрощено, адже форми її запровадження та інтенсивність могли суттєво змінюватися залежно від періоду, території, навіть від окремих персоналій, які брали участь у культурному процесі. Важливо також взяти до уваги декларативний, показовий характер комуністично-соціалістичного ладу. За часів існування СРСР, коли на загальнодержавному рівні декларувався принцип «радянського інтернаціоналізму», певна кількість українських вистав мала бути присутньою у репертуарі навіть російських театрів, особливо якщо вони функціонували на українській території. Упродовж 1960-1980-х рр. у Радянській Україні діяли 15 російських драматичних театрів, три з яких розташовувались на території Кримського півострова. Це Кримський (з 1979 р. – «академічний») російський драматичний театр ім. М. Горького у Сімферополі, Севастопольський російський драматичний театр ім. А.В. Луначарського і Театр Чорноморського флоту ім. Б. Лавренюва (м. Севастополь). Соціокультурна специфіка розвитку українського театрального мистецтва у Севастополі потребує окремого дослідження, тому у цій праці ми вирішили зосередитися на вивченні української компоненти в репертуарі Кримського російського драматичного театру ім. М. Горького (КРДТ ім. М. Горького). На його прикладі можна буде предметно відповісти на важливі запитання: «Чи появлялася українська драматургія на сцені «російських» драматичних театрів?», «Як часто режисери «російських» театрів УРСР зверталися до українського матеріалу?», «Твори яких саме українських авторів обирали для здійснення постановок?». Досі цю тему не було системно розглянуто ані у загальних працях з історії українського театру радянського періоду [1; 2], ані у публікаціях з історії КРДТ ім. М. Горького [3; 4; 5].

Мета дослідження – з'ясувати місце української драматургії у репертуарі російських драматичних театрів Української РСР на прикладі КРДТ ім. М. Горького. Завданням дослідження є характеристика української компоненти у репертуарі цього театру із часів його заснування до початку 1990-х рр. у конкретному соціокультурному контексті, що впливав як на вибір драматургічних творів для постановки, так і на зміст сценічного дійства.

КРДТ є одним із найстаріших професійних театрів України. Історичні джерела свідчать про те, що вже на початку 1820-х рр. у Сімферополі здійснювалися театральні вистави. Фактично з того часу театр у губернському місті починає функціонувати на професійній основі. Понад 80 років він розташовувався у приміщенні Будинку дворянського зібрання і мав зал для глядачів на 400 місць. 11 квітня 1911 р. відбулося відкриття нового приміщення театру, побудованого за проектом академіка А. Бекетова у стилі пізнього модерну з елементами неокласицизму [5, с. 3]. Перше документальне свідчення про появу української вистави на сцені театру відноситься до 1846 року, коли кілька вистав на сімферопольській сцені зіграв видатний російський актор М.С. Щепкін. Місцеві глядачі, зокрема, мали змогу побачити його у ролі Чупруна («Москаль-чарівник») і Макогоненка («Наталка-Полтавка») [6].

Після встановлення радянської влади у Криму, восени 1920 р., відповідно до наказу Сімферопольського відділу народної освіти «Дворянський театр» було націоналізовано і перейменовано на «Перший радянський театр» (згодом – Кримський державний драматичний театр). У 1920-ті рр. московська преса писала: «Кримський державний драматичний театр став одним з найкращих провінційних театрів Союзу». Саме у той період з сімферопольським театром пов'язана творча біографія М.І. Царьова, Ф.Г. Раневської, І.О. Дунаєвського та багатьох інших [3, с. 42]. Але у репертуарі театру тих часів переважали відверто розважальні, «легковажні» вистави. У 1932 р. театр дістав ім'я радянського пролетарського письменника М. Горького, що стало одним із проявів зміни концепції його роботи. Режисери А.П. Польовий, Б.О. Бертельс, Л.А. Фатін суттєво змінили кількість постановок, стали обирати більш класичний репертуар. За даними М.І. Попова, до Великої Вітчизняної війни до репертуару театру входило кілька вистав за творами українських радянських авторів, передусім О. Корнійчука: «Загибель ескадри» (1934 р.), «Платон Кречет» (1938), «Банкір» і «Богдан Хмельницький» (1940 р.). У період з 1929 по 1935 рр. колектив театру кілька разів звертався до творчості популярного тоді українського письменника і драматурга І.К. Микитенка, здійснивши постановки його п'єс «Дівчата нашої країни», «Диктатура», «Соло на флейті». 1933 року до репертуару КРДТ ім. М. Горького було включено виставу «В полоні у яблунь» І. Дніпровського, а в 1936 році – «Майстри часу» І. Кочерги [7, арк. 4, 10].

Слід зазначити, що всі ці п'єси ставилися на сімферопольській сцені практично відразу після їх написання авторами. Отже, сімферопольський театр у довоєнний період зовсім не звертався до «золотого фонду» фонду української класичної драматургії XIX – початку XX ст., але час від часу включав до репертуару новинки української радянської драматургії. На думку сучасного театрознавця М. Гринишиної, «зовнішність» вітчизняного театру другої половини 1920-х – 1930-х рр. визначали 6 драматургів – М. Куліш, І. Микитенко, О. Корнійчук, І. Кочерга, М. Ірчан та Л. Первомайський [1, с. 4]. Творчість трьох з них (О. Корнійчука, І. Микитенка, І. Кочерги) була знайома сімферопольському глядачеві завдяки постановкам КРДТ ім. М. Горького.

Значний вплив на репертуар театру у повоєнний період мала сумно відома ухвала Оргбюро ЦК ВКП(б) від 26 серпня 1946 р. «Про репертуар драматичних театрів і заходи щодо його поліпшення». У цьому

документі констатувалася недостатня кількість радянських п'єс на сучасні теми у репертуарі провідних театрів країни, а також слабкість і безідейність багатьох постановок. У цих умовах кримські режисери починають звертати серйозну увагу на новинки радянської драматургії, зокрема на твори українських авторів. Так, у репертуарі КРДТ ім. М. Горького наприкінці 1940-х рр. появляється нова п'єса О. Корнійчука «Калиновий гай» у постановці режисера В. Оглобліна. Ця лірична комедія розкривала конфлікт інтересів і цінностей у житті повоєнного українського села. Однак місцеві критики знайшли у виставі багато недоліків, від «надмірної уваги» режисера-постановника до любовної лінії та показної комедійності до невдалих декорацій, адже «маки й айстри, вишня і калина на сцені квітнуть і дозрівають одночасно» [8]. Серед інших вистав КРДТ ім. М. Горького рубежу 1940-1950-х рр., які відрізнялися більш високою ідейною спрямованістю, слід назвати постановки за п'єсами українського радянського драматурга В. Собка «За другим фронтом» і «Життя починається знову».

Ще одна хвиля ідеологічного пресингу на театральну громадськість почалася після публікації редакційної статті газети «Правда» від 7 квітня 1952 р., що була надрукована під заголовком «Подолати відставання драматургії». У ній містився заклик боротися з т.зв. «теорією загасання конфліктів», тобто позицією нібито окремих творчих працівників, згідно з якою у радянському суспільстві вже ліквідовані основні суперечності, через що зменшується гострота конфліктів, які відображаються у п'єсах [9]. Через два тижні після публікації цієї статті у Сімферополі відбулась нарада творчих працівників Кримської області, під час якої говорилося про необхідність послідовно викривати проблеми тогочасного радянського суспільства – недбале ставлення до соціалістичної власності, пережитки капіталізму, прояви бюрократизму та підлабузництва [10, арк. 35]. Серед критичних творів на цю тему в той час була дуже актуальною «гостра» соціальна п'єса українського радянського драматурга В. Мінька «Не називаючи прізвищ», вистава за якою у 1953 році була поставлена на сцені КРДТ ім. М. Горького.

Напередодні 300-річчя Переяславської ради професійні театри Криму не могли не звернутися до української теми. Творчим колективом КРДТ ім. М. Горького у зв'язку з цією ювілейною датою було вирішено обрати для постановки історичну п'єсу О. Корнійчука «Богдан Хмельницький», яка повністю відповідала радянській історіографічній концепції про возз'єднання у 1654 році двох братніх народів – російського та українського. У лютому 1954 р. відбувся попередній перегляд вистави спеціально створеною комісією, члени якої знайшли у постановці багато недоліків. На їхню думку, російськомовний спектакль сімферопольської трупи здавався дещо фальшивим і погано передавав глибину українського національного характеру. Особливо непереконливою видавалася гра акторів, що виконували ролі запорозьких козаків. У їхніх сценічних образах не відчувалося «козацької вольниці, широти, розмаху, сили, волелюбності, товариства». Постановникам було рекомендовано «підсилити мову українськими інтонаціями» [11, арк. 9-14]. Після деяких доопрацювань вистава все ж була презентована на сцені КРДТ ім. М. Горького. За сезон 1954 року її було зіграно 30 разів майже для 23 тис. глядачів [12]. Але у 1955 р., коли ідеологічна кон'юнктура втратила свою «гостроту», вистава за п'єсою «Богдан Хмельницький» зникла з репертуару КРДТ ім. М. Горького, однак появились нові постановки за творами О. Корнійчука («Загибель ескадри», «Крила», «Чому посміхалися зорі»), а також спектакль «Повія» («Гулящая»), який був авторським інсценуванням відомого твору П. Мирного «Занапашене життя».

Якщо спектакль «Богдан Хмельницький», незважаючи на явні недоробки, швидко був представлений на суд глядача, то процес постановки деяких інших спектаклів з українського репертуару театру тривав роками. Так відбулося із виставою за п'єсою Я. Галана «Любов на світанку», постановку якої режисер КРДТ ім. М. Горького К.А. Давидов розпочав влітку 1953 р. Цей твір розповідав про гостру сімейну драму на тлі становлення «нового життя» у маленькому гуцульському селі Прикарпаття після встановлення радянської влади. Жанр «радянської трагедії» виявився новим і дуже складним для творчого колективу театру – приймальна комісія кілька разів повертала виставу на доопрацювання. Зрештою, «Любов на світанку» увійшла до діючого репертуару театру тільки у 1955 р. [13, арк. 5].

У першій половині 1960-х рр. на сцені театру появилось декілька оригінальних українських постановок – «Фауст і смерть» О. Левади, «Правда і кривда» М. Стельмаха, «Камінний господар» Лесі Українки. Остання постановка була вкрай рідкісною спробою творчого колективу КРДТ ім. М. Горького звернутися до української класики. Для здійснення вистави «Камінний господар» до Сімферополя було запрошено народного артиста УРСР, режисера Київського театру ім. Лесі Українки Миколу Соколова. Прем'єра «Камінного господаря» на сімферопольській сцені відбулася у лютому 1962 р., глядачі зустріли її з великим інтересом. Водночас кримські театральні критики розгорнули полеміку навколо режисерського трактування образу Дона Жуана у виконанні актора театру Н. Мартона. У режисера М. Соколова це був не «лицар свободи», а підлий та цинічний злодій. Навіть Командора (актор Р. Юченков) він вбиває не у відкритому двобойі, як у авторському тексті Лесі Українки, а підлим ударом ножом у спину [14].

Новим зверненням театру до української радянської драматургії стала здійснена в 1965 р. режисером Я. Бродським постановка спектаклю «Правда і кривда» за однойменним твором М. Стельмаха. Специфічною особливістю цього спектаклю було те, що типову картину повоєнного українського села тут доповнювали свідомо введені автором елементи містики. Бог, Смерть і Ангели виступають тут як окремі персонажі, допомагаючи глибшому сприйняттю цілком «земної» ідеї твору. Його головний героєм є колишній солдат, трудівник одного з українських колгоспів Марко Безсмертний (Р. Голубович) поєднує в собі піднесеність романтичних устремлінь і земну людську теплоту, скромність. Центральною сюжетною лінією вистави є його конфлікт з головою колгоспу Безбородьком (І. Воронін), персонаж якого символізує

«зло». В образі Безбородька автор обережно критикував жорсткі, репресивні методи управління у період сталінізму [15].

З 1972 р. у КРДТ ім. М. Горького, за висловлюванням кримських театрознавців, починається «епоха Новикова» [3, с. 5]. За свою 40-річну творчу біографію у сімферопольському театрі А.Г. Новиков здійснив більш як 80 постановок, але дуже рідко звертався до української драматургії, обираючи переважно тогочасні радянські твори. Це були постановки за п'єсами «Щаблі» («Ступени») (1975) і «Й відлетимо з вітрами» (1977) М. Зарудного, а також «Той перший день» Л. Дмитерка (1985) [4, с. 213-215]. У 1976 році А.Г. Новиков був нагороджений почесним дипломом Міністерства культури УРСР за першу постановку на сцені російського театру п'єси М. Зарудного «Щаблі» («Ступени»). Цікаво, що попередній перегляд цієї вистави КРДТ ім. М. Горького відбувся у клубі кримського радгоспу «Широке». Трудівники села мали змогу взяти участь у її обговоренні, вільно висловившись про те, наскільки реалістичними є сцени тогочасного сільського життя, відтворені у виставі. Пізніше ця постановка А.Г. Новикова була презентована під час гастролей театру у Києві та Москві, де її глядачами, зокрема, стали відомі радянські драматурги В. Розов, А. Салінський, Ю. Штейн [16].

До української радянської драматургії, окрім А.Г. Новикова, зверталися й інші режисери, що працювали у КРДТ ім. Горького упродовж 1970-х рр. Молодий режисер М. Пташук здійснив постановку однієї із повоєнних п'єс О. Корнійчука «Пам'ять серця». На сторінках книги «В созвездии братских культур: Российские театры на Украине» театрознавець І. Давидова навіть стверджувала, що саме актор КРДТ ім. М. Горького О. Голобородько створив найбільш яскравий на українській сцені образ головного героя цієї п'єси – італійського антифашиста Антоніо [2, с. 156]. Кримський режисер Е. Митрицький 1975 року здійснив постановку п'єси українського драматурга Ю. Щербака «Відкриття», яка зверталася до відносно нової на радянській сцені теми етичних принципів науково-технічної діяльності [2, с. 147].

З кінця 1970-х до початку 1990-х рр. навіть українська радянська драматургія зникла зі сцени КРДТ ім. М. Горького, хоча частково це можна пояснити тривалою реконструкцією основної сцени театру. Це об'єктивно змінило характер його діяльності, яка вимушено проводилася на малих сценах або у форматі театру-студії.

Отже, можна зазначити, що певний зв'язок КРДТ ім. М. Горького з українським театральним рухом можна простежити ще з XIX століття. За радянських часів, незважаючи на присвоєння статусу «російського», творчий колектив театру продовжував звертатися до української драматургії. Але зазвичай це було пов'язано із суто ідеологічними міркуваннями, як це було, наприклад, з більшістю вистав за творами О. Корнійчука та М. Зарудного. У порівняно невеликому за кількістю мешканців Сімферополі цей театр з кінця 1950-х рр. постійно перебував у творчій конкуренції з Кримським українським музично-драматичним театром. Завдяки цьому поступово склалася певна «спеціалізація» двох професійних театрів Сімферополя. У репертуарі КРДТ ім. М. Горького домінували серйозні драматичні твори з глибоким змістом, тоді як Кримський український музичний театр представляв на основній сцені переважно видовищні вистави з гарним музичним оформленням і потужною хореографічною складовою. На сцені обох театрів знаходила своє місце українська драматургія, але у випадку Кримського російського драматичного театру ім. Горького – майже виключно радянського зразка.

Джерела та література

1. Гринишина М. Театр української драматургії. Сучасна та українська п'єса на сценах театрів у 1930-х роках / М. Гринишина. – К.: Інтертехнологія, 2006. – 285 с.
2. Давыдова И.Н. В созвездии братских культур: русские театры на Украине. 1917-1982. Очерки / И. Н. Давыдова. – К.: Мистецтво, 1982. – 174 с.
3. Касьяненко Л.Г. Храм Мельпомены / Л.Г. Касьяненко. – Симферополь: СГТ, 2007. – 88 с.
4. Коломиец Р.Г. Анатолий Новиков. Прогулки с Командором / Р.Г. Коломиец. – Симферополь: Квадранал, 2003. – 224 с.
5. Крымский академический русский драматический театр им. М. Горького / [автор текста Л. Г. Касьяненко]. – Симферополь: Пирит, 2003. – 44 с.
6. Попов Н. Щепкин в Симферополе // Крымская неделя. – 1976. – 3 сентября.
7. Державний архів у Автономній Республіці Крим (ДААРК). – Ф. Р-4469. – Оп. 2. – Спр. 2. – 42 арк.
8. Вихров В. Спектакль и жизнь / В. Вихров, Д. Холендро // Красный Крым. – 1950. – 29 октября.
9. Преодолеть отставание драматургии // Правда. – 1952. – 7 апреля.
10. ДААРК. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 3519. – 44 арк.
11. Там само. – Ф. Р-3319. – Оп. 1. – Спр. 99. – 155 арк.
12. Скопин В. Богдан Хмельницкий / В. Скопин // Крымская правда. – 1954. – 7 апреля.
13. ДААРК. – Ф. Р-4469. – Оп. 2. – Спр. 3. – 9 арк.
14. Киричок П. Каменный властелин / П. Киричок // Крымская правда. – 1962. – 3 марта.
15. Соловьев В. Правда и кривда / В. Соловьев // Там же. – 1965. – 28 ноября.
16. Москвичи аплодируют крымчанам // Там же. – 1976. – 6 августа.